

УДК 811.111'1'373.2

O. С. Горбач

асpirант кафедри української мови
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
e-mail: southl@mail.ru

ВЖИВАННЯ ОДНОЧЛЕННОЇ АНТРОПОМОДЕЛІ «ІМ’Я» В УКРАЇНСЬКИХ САТИРИЧНО-ГУМОРИСТИЧНИХ ТВОРАХ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено дослідженню особливостей вживання й функціонування одночленної антропоформули «ім’я» у сатирично-гумористичних творах кінця ХХ – початку ХХІ століття, з’ясуванню їхньої семантико-стилістичної ролі, сатиричного навантаження; контекстуального значення в оригінальній композиції твору.

Ключові слова: літературний антропонім (ЛА), власне ім’я (ВІ), демінтив, гумор, сатирична конотація, сатирично-гумористична експресія.

Творча палітра майстрів художнього слова має у своєму арсеналі низку засобів творення сатирично-гумористичного ефекту. З-поміж них є антропоніми, які беруть участь у побудові художнього образу, в реалізації авторської концепції світобачення, й у різний спосіб залишають нові рівні впливу на читача.

Антропонімна система як складник ономастикону сатирично-гумористичних творів була об’єктом вивчення таких учених: Ю. Карпенка, Л. Кричун, І. Мариненко, Т. Наумової, А. Попович та інших.

Мета статті – дослідити специфіку одночлененої антропоформули «ім’я» у сатирично-гумористичних творах кінця ХХ – початку ХХІ століття. Відповідно до мети поставлено такі **завдання**: виявити структурно-семантичні особливості ЛА-імен; виокремити спільні принципи функціонування одночлененої антропомоделі «ім’я» в сатирично-гумористичних творах; проаналізувати художньо-виражальні засоби мови, в структуру яких входять власні імена (ВІ).

Об’єктом дослідження є сатиричні романи В. Даниленка «Газелі бідного Ремзі», М. Гримич «Варфоломієва ніч» та «Егоїст», Л. Денисенко «Корпорація ідіотів» та «Нова стара баба», Ірени Карпи «З роси,

з води і з калабані», М. Matioc «Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів. Mr. & Ms. U-Ko in country UA», М. Меднікової «Тю», О. Чорногуз «Ремезове болото», а також прозові сатирично-гумористичні оповідання зі збірок «Веселий ярмарок», «Опудало», «З ким сміється Україна».

Предмет аналізу, спостережень і узагальнень — одночленна антропоформула «ім'я», яка виокремлена в текстах вищеприведених творів, що є способами номінації головних та другорядних персонажів.

Проаналізувавши низку українських сатирично-гумористичних творів кін. ХХ — поч. ХХІ ст., ми зауважуємо, що ЛА, які письменники вживають у літературних творах, неоднакові за структурою, семантикою та емоційним насиченням. Вирізняємо одночленні антропоніми із моделлю:

— «ім'я» (яке має різні варіанти): *Сидір* [12, с. 15], *Світозар* [12, с. 25], *Сарухан* [4, с. 5], *Лисавета* [4, с. 238], *Лесандра* [4, с. 238], *Владьо* [4, с. 456], *Штефко* [4, с. 456], *Віталік* [7, с. 24], *Ігор* [7, с. 29], *Катруся* [7, с. 202], *Наталя* [6, с. 22], *Толик* [11, с. 136], *Лариска* [5, с. 20], *Павло* [5, с. 61], *Едик* [5, с. 111], *Єва* [3, с. 36], *Мілка* [2, с. 22], *Вовка* [2, с. 70], *Валентина* [10, с. 42], *Фросина* [10, с. 153], *Кіндрат* [1, с. 36], *Христя* [1, с. 36], *Пашко* [9, с. 51], *Макс* [8, с. 48] та ін.;

— «назва члена родини» + ім'я (при чому загальне слово має свої зменшено-пестливі, діалектні, розмовні варіанти): *баба Юльча* [2, с. 456], *невістка Марися* [2, с. 216], *баба Устінія* [6, с. 32], *баба Ганька* [11, с. 344], *баба Текля* [11, с. 190], *бабіця Ліда* [7, с. 23], *дядя Антон* [7, с. 28], *дядько Макар* [12, с. 21], *тьюта Аня* [7, с. 130], *тетя Василіна* [7, с. 188], *вуйна Параска* [7, с. 184], *пана Льоня* [9, с. 82], *дядечко Гіві* [2, с. 7], *тьюта Берта* [2, с. 7], *баба Семклита* [10, с. 19], *баба Сенька* [10, с. 23] тощо;

— слова «друг», «товариш», «подруга» + ім'я: *подружка Леська* [7, с. 11], *друг Мамай* [7, с. 22], *приятель Артур* [7, с. 18], *друг дитинства моєї дружини Костя* [5, с. 40] та ін.;

— «назва професії, посади» + ім'я: *колишній авіатор Льоша* [1, с. 334], *м'ясник Яша* [6, с. 41], *манікюрниця Таня* [2, с. 6] *телефоністка Света* [2, с. 6] тощо;

— «національність» + ім'я: *молдаванин Попа* [8, с. 19], *арієць Єміш* [6, с. 36], *німець Авераам* [12, с. 24] тощо;

— «шаноблива форма» + ім'я чи ім'я-криптонім: *пана Ванда* [1, с. 132], *леді Галька* [1, с. 26], *панна Роза* [11, с. 19], *фрау К.* [1, с. 34], *мадам К.* [1, с. 34], *пан АП* [3, с. 53];

— ім'я-абревіатура: *Аол-77* [12, с. 39], *АО* [8, с. 19], начальник штабу *Ен-Ша* [8, с. 25].

Система одночленних ЛА досліджуваних сатирично-гумористичних творів неоднорідна, вона складається із традиційних іменувань (*Наталя* [6, с. 22], *Настя* [1, с. 13], *Остап* [9, с. 32], *Наташка* [4, с. 410], *Юля* [4, с. 74], *Сидір* [12, с. 15], *Ярополк* [12, с. 39], *Коля* [7, с. 114], *Федора* [7, с. 164] тощо), які відповідають реальному аїпропонімікону, і власне авторських неологізмів (*Аол-77* [12, с. 39], *Єв-Геній* [12, с. 43], *Сарихан* [4, с. 3], *Ремзі* [4, с. 3], *Піня* [9, с. 37], *Зіня* [9, с. 33], *Міття-козак* [9, с. 75], *Міття 2* [9, с. 108], *Тая-киз* [4, с. 43], *Інеса-ханум* [4, с. 43], *Федора-12* [7, с. 164], *Месірко* [5, с. 54] та ін.).

У сатирично-гумористичному дискурсі письменники послуговуються як офіційним іменем так і різноманітними варіантами імен. Це спостерігаємо у мовній канві твору, до прикладу, в Ірені Карпі: *Олена* [7, с. 131] — *Лена* [7, с. 114] — *Леночка* [7, с. 198], *Христина* [7, с. 114] — *Крістіна* [7, с. 114], *Руслана* [7, с. 153] — *Руся* [7, с. 99], *Оксана* [7, с. 186] — *Оксанка* [7, с. 201]; у Л. Денисенко: *Люда* [6, с. 18] — *Людмила* [6, с. 18] — *Людка* [6, с. 18]; *Тася* — *Анастасія* [6, с. 20], *Ізабелла* [6, с. 35] — *Белла* [6, с. 81], *Барбара* [6, с. 84] — *Варвара* [6, с. 120]; *Віка* [5, с. 3] — *Вікторія* [5, с. 3] — *Вікуся* [5, с. 120], *Ігор* [5, с. 8] — *Ігорко* [5, с. 13] — *Єгор* [5, с. 127]; у М. Гримич: *Георгій* [3, с. 4] — *Жорик* [3, с. 8] — *Джордж* [3, с. 9], *Євдокія* [3, с. 36] — *Єва* [3, с. 36], *Павло* [2, с. 10] — *Паша* [2, с. 10] — *Пашко* [2, с. 10], *Тетяна* [2, с. 30] — *Таня* [2, с. 7]; у Т. Меднікової: *Марія* [10, с. 33] — *Марушка* [10, с. 33], *Килина* [10, с. 33] — *Якилина* [10, с. 33], *Валентина* [10, с. 41] — *Тіна* [10, с. 146] — *Валюта* [10, с. 46].

Письменники-сатирики надають перевагу неофіційним іменам. Виокремлюємо такі квалітативні форми вживання неофіційного імені:

— гіпокористика — ім'я зі скроченою формою основи або те, яке втратило одну основу складної форми (*Дарка* [4, с. 158], *Юля* [4, с. 74], *Гая* [7, с. 12], *Коля* [7, с. 114], *Надя* [3, с. 131], *Олекса* [7, с. 276], *Люба* [2, с. 70], *Паша* [2, с. 10], *Таня* [2, с. 10], *Вітя* [3, с. 154], *Костя* [5, с. 33], *Зіня* [9, с. 33], *Міття* [9, с. 67], *Гриша* [4, с. 125], *Славік* [6, с. 10], *Настя* [6, с. 37], *Валера* [6, с. 39], *Христя* [1, с. 36]);

— демінутив — ім'я зі зменшувально-пестливим відтінком значення (*Яцьо* [4, с. 62], *Олечка* [7, с. 144], *Андрійко* [7, с. 145], *Леночка* [7, с. 198], *Сергійко* [7, с. 291], *Шурочка* [2, с. 10], *Елочки* [1, с. 25], *Ірочка* [10, с. 66], *Тіночка* [10, с. 146], *Ірка* [3, с. 179], *Вовка* [2, с. 70], *Пашко* [9,

с. 81] *Петрусь* [5, с. 170], *Русланка* [9, с. 70], *Ромчик* [9, с. 118], *Митько* [1, с. 24], *Петъко* [1, с. 24], *Михась* [11, с. 331], *Місько* [8, с. 43]);

— пейоратив — ім'я зі зневажливо-зменшувальним відтінком значення (*Леська* [7, с. 11], *Бодька* [7, с. 139], *Зойка* [6, с. 10], *Людка* [6, с. 118], *Тася* [6, с. 20], *Галька* [1, с. 36], *Кетька* [10, с. 10], *Вітьок* [5, с. 176], *Люська* [4, с. 137], *Колька* [12, с. 75], *Дуська* [1, с. 16], *Санька* [11, с. 316]);

— аугментатив — ім'я зі збільшувально-страхітливим відтінком значення (*Нінон* [10, с. 41], *Валюта* (від Валентина) [10, с. 46], *Жаннус* [6, с. 52], *Толян* [5, с. 156], *Юльча* [4, с. 456], *Вован* [4, с. 113]).

З-поміж однослівних іменувань у літературній антропонімії української сатирично-гумористичної прози кін. ХХ — поч. ХХІ ст. значне місце посідають імена-демінутиви, які виявляють не лише авторську позицію до поіменованого образу, а й у контексті літературного твору можуть набувати різних конотацій. Найменування цього типу часто вживаються в спілкуванні:

— членів однієї сім'ї та родини: «*Дали за курсом спить на вишиваних подушках Кропив'ячий вуйко з жінкою Олечкою*» [7, с. 144];

— друзів, однокласників, членів одного колективу: «*проводжав Кропиву просто справжній принц — на рік за нас старший Андрійко*» [7, с. 145]; «*Льошка — яко істинний друг*» [11, с. 334]; «*мудрий Ігорко, український Скарлет О'Хара*» [5, с. 120]; «*Пашко — просто Девід Конерфільд!*» [2, с. 17];

— у інтимно-особистих стосунках: « — Ну, *Фрідя!* «*Фрідею*» дружина називала чоловіка у виняткові, можна сказати, найінтимніші хвилини життя. А оскільки ті хвилини дещо стерлися з пам'яті старого солдата, то, почувши лоскітливо-грайливе «*Фрідя*», він якось аж до непристойності швидко здався» [2, с. 18]; «*Мій Бодя... Бодя носив чорні штани зі стрейчу. Танцюючи з Бодьою медляк я намагалась про них не думати*» [7, с. 141];

Неофіційні ЛА-імена свою іронічно-сатиричну експресію виражають у мікроконтексті художніх творів через прийоми:

— ампліфікації «*красень, цяпочка і симпатусик, русявий хлопчик, що навіть називався тепло, майже по-домашньому — Зіня*» [9, с. 33];

— контекстуальний синонімії — «*Пашко, видно, належав до справжніх українських чоловіків. Він був рішучим і впертим: брав биків за роги не думаючи*» [9, с. 52];

— перефразування — «*син свого Папи, пестунчик Мітія*» [9, с. 75], «*Мітія ходив у білій мережсаній сорочці, широкому солом'яному брилі. Друзі позаочі називали його пасічником*» [9, с. 72]; «*Піар-проєктр і просто зять Піння*» [9, с. 37]; «*Шоколадний Заєць Петрусь-чорний вус*» [9, с. 119];

— риторичного звертання — «*Aх Андрійку, Андрійку, що готувався стати вчителем молодших класів... Де ти тепер, і з ким, і чи пам'ятаєш після цих шістнадцяти років про має не завжди скромне існування?*» [7, с. 161];

— контрасту — «*Працівник української амбасади Петрусь. Величезний такий лобуряка зі скуйовдженим волоссям світлого русявого кольору. В Петруса були трохи витрішкуваті від природи блакитні очі. А ще він був зайкою*» [5, с. 171];

— паралелізму — «*Ще була Тася. Взагалі її звали Анастасія, але вона звала себе Тасею. Як можна при здоровому глузді назвати самій себе Тасею. То у собак нема особливого вибору. Наприклад, Зойка свого кудлатого тер'єра зве Падла, Лохмотня, Мусечка, хоча його звати Грім другий*» [6, с. 20];

— авторський коментар — «*Аналітичну групу очолював політолог Алік. Інший — не побоюсь цього слова — член аналітичної групи був Зюзік. Прізвище його невідоме. Але навіть не можна було уявити біля імені Зюзік якесь милозвучне прізвище. Крім того, зовнішність Зюзіка цілком гармоніювала з його ім'ям. Це був худорлявий (чи не забагато худорлявих як для одного роману?) наркоманистий чоловік, з тонкими не завжди митими патлами у давно не праних джинсах і ні разу не праний джинсовий куртці*» [2, с. 77];

— антитези: «*Васі поділяються на Василів та Васяток. Василі — це рішучі чоловіки, справжні лідери, стратеги. А є — Васятка. У Васяток завжди є власна думка, з якою вони переважно ніколи не згодні*» [5, с. 138];

— оксюморону: леді Галька [1, с. 26];

— градаційного переліку: «*Збирали ми помідори, он: Марія, Зойка, Галька і Олька були з нами, а Дора була? Не було її поміж нас. А ти ж написав, що вона теж з нами збирала, та ще й більше від нас назбирала*» [1, с. 36].

Особливої уваги потребують одночленні оказіональні антропоніми-імена, які майстерно використовує у своєму романі «Газелі бідно-

го Ремзі» В. Даниленко. Усі вони наскрізь проткані саркастичністю та карикатурністю: *Ремзі* [4, с. 5], *Яцьо* [4, с. 62], *Вован* [4, с. 113], *Mух-водь-22* [4, с. 84], *Леопольдо* [4, с. 183] тощо.

В. Даниленко вустами головного героя Ремзі дає характеристику кожному з номінованих персонажів твору. Щодо свого імені, то він сам зазначає: «*мое повне ім'я Хаджи Салім Герай I, а любителі поетичного рахат-лукуму знають мене як Ремзі*» [4, с. 5], тобто ми робимо висновок, що частіше автор номінує свого персонажа неофіційним найменуванням, ніж повним іменем. Інший головний герой має ім'я *Сарихан*, у примітках письменник дає дефініцію «*Сарихан — рудий хан (кр.-тат.)*» [4, с. 4]. Автор, застосувавши прийом алюзії, звернув увагу читача на збіг типової риси зовнішності персонажа його твору й відповідної характеристики відомого політика України: «*Мене привели до рудого гляура з колючим поглядом*» [4, с. 3].

Одним з-поміж власне авторських ономастичних прийомів у В. Даниленка є вживання імен тюркського походження. У кожній газелі Ремзі звертається до сорока коханих жінок, кожна з яких іменована на тюркський лад, а ці іншомовні імена у композиції твору подані в алфавітному порядку. Наведемо декілька прикладів: *Аджисир* [4, с. 3], *Айбіке* [4, с. 14], *Валіде* [4, с. 38], *Гульзіфе* [4, с. 54], *Дияра* [4, с. 110], *Едіє* [4, с. 120], *Зейнеб* [4, с. 162], *К'яусур* [4, с. 223], *Лейсан* [4, с. 235], *Маліке* [4, с. 259], *Назіре* [4, с. 275], *Руфія* [4, с. 323], *Санія* [4, с. 343], *Таїре* [4, с. 377], *Улькер* [4, с. 392], *Фатіма* [4, с. 428], *Ханіє* [4, с. 461].

Для досягнення комічного ефекту письменник у структуру одночленного власного імені (ВІ) вводить пояснівальний іменник-туркізм при найменуванні героя, і тоді власна назва стає прикладкою: *Тая-киз* [4, с. 43], *Інеса-ханум* [4, с. 43], *Явдоха-ханум* [4, с. 416]. Усі туркізми, які автор використовує у творі, він пояснює в примітках, ми вважаємо, з метою детальнішого розуміння й сприйняття роману.

Уведення ВІ у прикладки для досягнення сатирично-викривального ефекту доцільно використовує М. Матіос, до прикладу: *Мітяз-козак* [9, с. 75], *Іван-покиwan* [9, с. 25], *Петрусь-чорний вус* [9, с. 77], *Мітяз-шапкопорятовувач* [9, с. 110].

У текстах сатирично-гумористичного спрямування натрапляємо на одночленні власні імена людей із узагальненим змістом, вираженим через граматичну форму множини чи одинини: «у *Черкасах* майже

всіх звали Юльками і Ленками» [7, с. 119]; «Він узагалі тих наших льош, саш і сірвоож страшенно переймав, той Доктор Албан» [7, с. 123]; «Я з ними ще на Ельбі стрічався, і з Айками, і з Майками» [1, с. 26]; «Нас у селі баби й діди — Параски, Христини, Фросини, Нечипори, Карпи, Савки, одного з них звуть Савусьок, Прокопи, Нестори, Орисі, Килини. Ваша теща — Семклита, є навіть один Северин, яому вже сто років. Ми, їхні діти, вже маємо на гурт лише п'ять імен: Ліда-Люба-Ніна-Галя-Валя. А онуки — усі Валерики і Свєти» [10, с. 156]; «Було багато різноманітних «саш» чи «всень», усі воно допомагали пробитися [6, с. 62]; «А скільки книг написав шановний професор про те, як треба вестися батькові й матері, тітиці й дядьку з Петьком чи Митьком!» [1, с. 24].

Висновки. Отже, одночленна антропомодель «ім’я» в дослідженнях творах спрямована на досягнення сатирично-гумористичної експресії. Це досягається через:

- вживання великої кількості ЛА-неофіційних імен (гіпокористики, пейоративів, демінтивів, аугментативів);
- уведення імен чи прізвищ у прикладки, які мають гумористично-комічний потенціал;
- надання одночленним ЛА тропейності;
- дисонанс між змістовим контекстом та формою мовного антропознака;
- використання фонетично-морфологічних засобів творення сатирично-гумористичного звучання антропоніма.

Предметом подальших студій із літературної антропонімії сатирично-гумористичних творів вбачаємо дослідження семантико-функціонального аспекту як одночленених ЛА, так і дво-, тричленних, що потребує детального опису та аналізу.

Список використаної літератури

1. Веселий ярмарок. Гумор і сатира. Випуск перший / [упорядкув. А. С. Крижанівський, І. О. Немирович; передм. О. Ф. Чорногуз]. — К. : Радянський письменник, 1983. — 319 с.
2. Гримич М. Варфоломієва ніч : [роман] / М. Гримич. — Львів : Кальварія, 2002. — 160 с.
3. Гримич М. Егоїст : [роман] / М. Гримич. — Львів : Кальварія, 2003. — 228 с.
4. Даниленко В. Газелі бідного Ремзі : [роман] / В. Даниленко. — Львів : ЛА «Піраміда», 2008. — 488 с.

5. Денисенко Л. Корпорація ідіотів : [роман] / Л. Денисенко. — К. : Нора-Друк, 2006. — 276 с.
6. Денисенко Л. Нова стара баба : [роман] / Л. Денисенко. — Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. — 272 с.
7. Карпа І. З роси, з води і з калабані / Ірена Карпа. — Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2012. — 320 с.
8. Квіти в темній кімнаті : сучасна українська новела / [упорядкув., передм., літ ред. В. Даниленка]. — К. : Генеза, 1997. — 432 с.
9. Matioc Марія. Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів. = Mr & Ms U-Ko in country UA : [роман] / Марія Matioc. — Львів : ЛА «Піраміда», 2006. — 136 с.
10. Меднікова М. Тю!: Роман-фрістайл з елементами аерофотозйомки / М. Меднікова. — Львів : Кальварія, 2003. — 228 с.
11. Опудало: українська прозова сатира, гумор, іронія 80—90-х років двадцятого століття / [упорядкув., передм., літ. ред. В. Даниленка]. — К. : Генеза, 1997. — 384 с.
12. Чорногуз О. Рамезове болото : [роман] / О. Чорногуз. — Київ : КИТ, 2007. — 284 с.

Горбач Е. С.

аспирант кафедри українського язика

Каменец-Подольского национального университета

имени Ивана Огієнко

e-mail: southl@mail.ru

**ПРИМЕНЕНИЕ ОДНОЧЛЕННОЙ АНТРОПОМОДЕЛИ «ИМЯ»
В УКРАИНСКИХ САТИРИКО-ЮМОРИСТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ
КОНЦА XX – НАЧАЛА XXI ВЕКА**

Резюме

Статья посвящена исследованию особенностей употребления и функционирования одночленной антропоформулы «имя» в сатирически-юмористических произведениях конца XX – начала XXI века, выяснению их семантико-стилистической роли, сатирической нагрузки; контекстуального значения в оригинальной композиции произведения.

Ключевые слова: литературный антропоним (ЛА), имя собственное (ИС), деминутив, юмор, сатирическая коннотация, сатирически-юмористический экспрессия.

Gorbach O. S.

Post-Graduate student

Department of the Ukrainian Language

Kamjanets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

e-mail: southl@mail.ru

THE USAGE OF ONE-TERM ANTHROPOFORM «NAME» IN UKRAINIAN SATIRIC-HUMOROUS LITERARY TEXTS AT THE END OF THE XX – BEGINNING OF XXI CENTURIES

Abstract

The article studies the features and operation of a one-term use anthropoform «name» in humorous satirical works of the late XX – early XXI centuries, the elucidation of their semantic and stylistic role satirical load; contextual meaning in the original composition of the work. Purpose of the article — to investigate the specific one-term antropoform «name» in the satirical comic works late XX – early XXI century. For the purpose delivered the following tasks: identify structural and semantic features LA-names; identify the common principles of the one-term anthroponymic «name» a humorous satirical works; analyze artistic and expressive means of language, the structure of which includes personal names. The object is satirical novels V. Danilenko «Gazelle Ramsey poor», M. Hrymych «Varfolomiyeva Night» and «Egoist», L. Denisenko «Corporation of idiots» and «New old woman», Irena Karpa «From the dew of water and kalabanya», M. Matios «Mr. and Mrs. U-Co in the country ukriiv. Mr & Ms U-Ko in country UA», M. Myednikova «Tju», O. Chornoguz «Remezov swamp» and prose satire and humorous stories from the collection of «Fun fair», «Scarecrow», «Somebody laughs Ukraine». The subject of analysis, observation and generalization — an one-term antropoform «name» that is found in the texts of the above works, there are ways nomination main characters and secondary characters mentioned. Conclusions. An one-term anthroponym «name» in the studied works aimed at achieving satirical humorous expression. This is achieved through: the use of a large number of LA informal names (hipokorystyky, peyoratyviv, deminutatyviv, auhmentatyviv); putting names or surnames in apposition that have humorously-comic potential; providing monomial trope orientation; dissonans between content and form linguistic context of anthroponym; use phonetic and morphological means of creating satirical comic sound anthroponomy.

Key words: literary anthroponym (LA), proper name, diminutive, humour, satirical connotation, satirical humorous expression.

Надійшла до редакції 21.05.2015